

Міністерство освіти і науки України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)

**СЛОВНИК
ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ**

для студентів усіх спеціальностей та форм навчання

Краматорськ – Тернопіль
ДДМА
2023

УДК 327

Словник політичних термінів : *[для студентів усіх спеціальностей та форм навчання]* / [уклад.: А. П. Кваша, Н. Л. Стешенко]. – Краматорськ : ДДМА, 2023. – 31 с.

Укладачі:

О. П. Кваша, доц.,
Н. Л. Стешенко доц.

Відп. за випуск

О. П. Кваша, доц.

А

Абсентеїзм (від лат. Absents – відсутній) – одна з форм свідомого бойкотування виборцями виборів, відмова від участі в них; пасивний протест населення проти існуючої форми правління, політичного режиму, прояв байдужості до здійснення людиною своїх прав і обов'язків. У повсякденному поданні під абсентеїзмом можна розуміти факт байдужого ставлення населення до політичного життя, обивательське уявлення окремих людей про те, що від них у політиці нічого не залежить, «політика не моя справа» і т. п.

Агенти політичної соціалізації – це система спеціально створених або природно сформованих установ і органів, функціонування яких направлено на розвиток індивідів, перш за все, шляхом політичного виховання і освіти. Агенти політичної соціалізації прийнято поділяти на політичні (державні і спеціалізовані політичні інститути, партії, громадські рухи) і неполітичні (сім'я, система освіти, робота, церква, засоби масової інформації).

Адміністративно-територіальний устрій – певний спосіб територіального улаштування держави, утворення й діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. А.-т. у. будь-якої держави – це поділ її території на певні частини: краї, області, провінції, землі, штати, департаменти, губернії, волості, повіти, райони, кантони тощо. Він зумовлений соціальною природою держави, традиціями історичного розвитку, завданнями й цілями пануючого режиму.

Активне виборче право – право громадян брати участь у голосуванні на виборах до органів державної влади. В Україні це право настає після досягнення особою 18 років.

Активність політична (political activity) – енергійна, наполеглива діяльність особистості, групи, різних політичних сил і організацій, спрямована на досягнення певних соціально-економічних і політичних цілей. Фундаментальну основу А. п. складають конкретні інтереси, а її могутнім стимулятором є процеси демократизації громадського життя. Це діяльна життєва позиція людини, що виражається в спрямованості її мислення, поведінки, вчинків, у принциповості, послідовності відстоюванні своїх поглядів. А. п. може виявлятися як у конструктивній діяльності громадян, партій, лідерів, що відповідає інтересам суспільства, його консолідації і стабільності, так і в негативних формах, наприклад: у націоналізмі, сепаратизмі, екстремізмі і т. д.

Альтернативні вибори – обрання громадянами свого представника до складу представницького органу, керівника закладу або лідера

політичної чи громадської організації на основі вибору із двох та більше конкуруючих претендентів.

Американська модель демократії – одна із моделей демократії, що передбачає такі характерні риси: 1) концентрація виконавчої влади; 2) розподіл влади на три незалежні самостійні гілки; 3) збалансована система бікамералізму; 4) двопартійна система; 5) плюралістична виборча система; 6) федеративний державний устрій; 7) писана конституція та право меншості на вето.

Б

Багатопартійність – наявність ряду політичних партій у суспільстві, взаємини між якими базуються на реальній конкуренції за владу. Це така форма суспільного управління, при якій боротьба декількох партій за владу виступає як механізм використання розходжень інтересів з метою суспільного прогресу. Вона є характерною ознакою демократичного суспільства, яка виражає практичну реалізацію основних політичних свобод громадян. За допомогою багатопартійності інтереси та здібності, взяті у їх органічній єдності та в боротьбі з іншими інтересами, спрямовуються на вирішення актуальних проблем суспільного життя.

Бікамералізм – двопалатний парламент, двопалатна структура тривалий час була типовою рисою парламентаризму. У федеративних державах двопалатність вважається чи не обов'язковою і пояснюється потребою представництва в парламенті суб'єктів федерації і їх населення. Прийнято формулу, за якою члени нижніх палат парламентів представляють увесь народ (виборчий корпус), а члени верхніх – відповідний суб'єкт федерації (штат, землю, кантон, провінцію тощо). У двопалатних парламентах палати мають різні назви. Вважається, що двопалатний парламент ефективний у державах стабільної демократії, де відсутні гострі економічні кризи, і досить є проблемним в країнах «молодої» демократії.

Біль про права – конституційно-законодавчий документ, що визначає основні права людини і проголошує обов'язковість їхнього дотримання владою. Уперше був прийнятий в Англії 1689 р. як результат боротьби з абсолютною владою короля. У 1789 р. звід про права людини ліг в основу прийнятої у Франції Декларації прав людини і громадянина. Білем про права називають 10 поправок до конституції США 1791 р.

Більшість – кількісне переважання прихильників якоїсь ідеї чи рішення над їхніми противниками. Вважається найпершою засадою демократичного способу прийняття спільних рішень, головною

й необхідною умовою обрання кандидата на виборну посаду. Розрізняють більшість відносну – хоча б на один голос більше від суперника чи альтернативної пропозиції, більшість абсолютну – коли на користь якогось рішення віддали свої голоси понад 50 відсотків голосуючих, більшість кваліфіковану (у парламенті конституційну), що складає дві третини або ж три четверти усього складу, хто приймає рішення чи здійснює обрання.

Біхевіоризм (behavior – поведінка) – наука про поведінку: 1) один з методів вивчення суспільних явищ з позиції психології поведінки індивіда; 2) один з основних напрямів аналізування соціальних і політичних процесів у науці західних країн.

В

Вестмінстерська модель демократії – модель демократії, суть якої – управління більшістю населення (мажоритарна модель демократії). Вимагає кваліфікованої або абсолютної більшості при прийнятті відповідних рішень. Меншість повинна підкоритися або отримати право вето. Крім Великобританії ця модель поширена в Канаді, Австралії, Новій Зеландії та інших країнах Британської Співдружності. Її характеризують такі ознаки: 1) концентрація виконавчої влади, однопартійний уряд парламентської більшості. Меншість не бере участі у здійсненні влади й виконує функції опозиції; 2) злиття влади і уряду; 3) асиметрична двопалатність; 4) двопартійна система; 5) система домінування однієї партії; 6) плюралістична виборча система; 7) унітарний та централізований суверенітет; 8) неписана конституція і парламентський суверенітет; 9) виключно представницька демократія. Ці ознаки визначають суть управління за допомогою парламентської більшості.

Вето – право на заборону, зупинення запровадження в дію того чи іншого рішення у разі незгоди з ним. Це право передбачене конституціями для глави держави або верхньої палати парламенту.

Вибори – комплекс заходів, пов'язаних з формуванням керівних органів держави на всіх рівнях: загальнонаціональному, федеральному, місцевому. У процесі виборів відбувається передача громадянами свого права керувати державою через індивідуальне голосування представникові (президенту, губернатору, меру чи конкретному представницькому інституту, наприклад парламенту) на чітко окреслений тимчасовий період.

Виборча система – сукупність правових норм, правил, регулюючих встановлений у законодавчому порядку процес організації та проведення виборів до органів, інститутів державної влади, що складається із правил і прийомів, що ведуть до вільного волевиявлення населення. В. с. складається

з безлічі взаємозалежних елементів, у сукупності складових її функціональне призначення. Вихідним серед них є виборче право, тобто право громадян обирати і бути обраними до органів державної влади. В. с. зводиться до трьох основних типів: мажоритарної, пропорційної і змішаної.

Виборче право – право громадян обирати та бути обраними до представницьких органів держави. Демократична виборча система передбачає загальне та пряме виборче право.

Виборчі технології – це сукупність прийомів, способів, методів впливу на виборців, націлена на надання впливу на їх електоральну поведінку. Розробка виборчих технологій включає в себе вироблення стратегії і тактики виборчої кампанії, створення іміджу кандидата, планування і прогнозування перебігу передвиборчої кампанії.

Виконавча влада – сукупність державних органів, що здійснюють владно-політичні й владно-адміністративні функції. Кількісно в цій системі домінують різноманітні органи, що діють у сфері вузько визначеного державного управління. Відповідні органи (установи) займаються адміністративною (управлінською) діяльністю, однак за своєю природою вони не є органами, що здійснюють політичні (урядові) функції. В Україні вищим владним інститутом у системі виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. В областях, районах, Києві та Севастополі виконавчу владу здійснюють місцеві державні адміністрації.

Відкрите суспільство – ідея відкритості, висунута на протипагу ізоляціонізму, передбачає доступність соціальних структур для модернізації, їхню здатність запозичувати все цінне ззовні, відмову від монополії на істину, від спроб запровадити єдине часткове бачення світу, примусово нав'язувати його всім. Поняття запроваджене англійським філософом Карлом Поппером. Невід'ємними рисами відкритого суспільства є демократичні інститути і процедури, наявність умов для самовираження і самореалізації особи, свобода об'єднань людей, відсутність дріб'язкової регламентації з боку держави, влади, можливість несанкціонованої і непідконтрольної з боку уряду соціальної творчості, економічна незалежність виробника від державної бюрократії, наявність ринку, свободи преси, слова. В. с. передбачає тип свідомості без ідеологічних заборон, ворожнечі і недовіри, наявність альтернативних ідей та позицій, різноманітність точок зору, концепцій тощо.

Відповідальна демократія – такий стан соціального управління, коли рішення влади максимально збігаються з намірами найбільш можливої кількості громадян на тривалий проміжок часу.

Г

Геополітика (від гр. Geo – земля, politike – політика) – напрям у політичній науці, який розглядає вплив просторових географічних чинників на внутрішню і зовнішню політику держав і націй, вивчає залежність державних дій перш за все від географічного положення держави («водне» і «сухопутне») і просторового місця серед інших держав.

Гласність – один з найважливіших принципів демократизму, який полягає у невід’ємному праві кожного громадянина на отримання повної й вірогідної інформації з будь-якого питання громадського життя, що не становить державної чи військової таємниці.

Глобалізм (від франц. global – загальний, всесвітній) – політична практика, зорієнтована на розв’язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв’язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням їх наслідків для світових процесів.

Голос (vote) – 1) загальновизнане право власника звичайної акції брати участь у керуванні справами акціонерного товариства за допомогою голосування з усіх питань на загальних зборах акціонерів; 2) право громадянина, члена виборного органу на участь у голосуванні з тих чи інших питань державного, громадського життя.

Голосування – безпосередній акт волевиявлення громадян під час виборів. Складається з ідентифікації (засвідчення особи) виборця, отримання бюлетеня і власне голосування.

Гомогенне суспільство – соціально однорідне суспільство, у якому переважна більшість населення (80 % і більше) сповідує одну релігію, розмовляє однією мовою. На практиці дві третини стабільних демократій гомогенні суспільства.

Громадська думка – один із проявів масової суспільно-політичної свідомості, що відображає ставлення народу чи певної його частини до влади; сукупна, надособиста позиція певної структурно означеної спільності людей щодо конкретних подій, проблем, рішень державних чи суспільних інститутів.

Громадська організація – добровільне об’єднання громадян, яке сприяє розвитку їх політичної, соціальної, трудової активності й самодіяльності, задоволення і захисту їх багатогранних інтересів і запитів, діє відповідно до завдань і цілей, закріплених у відповідному статуті. В Україні правовий статус та діяльність громадських організацій регулює Закон України «Про об’єднання громадян».

Громадянство – формально зафіксований правовий зв’язок особи з державою, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов’язках.

Громадянське суспільство – (civil society) – термін, що вживається в різних значеннях: 1) сфера вільної, творчої життєдіяльності особистості, колективів та асоціацій, яка функціонує за межами державного примусу; 2) суспільство на певній стадії розвитку, в якому функціонують недержавні структури, які добровільно сформувалися в економічній, соціальній і культурній сферах життєдіяльності людини і здатні впливати на дії влади.

Групи інтересів – переважно добровільні об'єднання, пристосовані або спеціально створені людьми для вираження і відстоювання своїх владно значущих інтересів у відносинах з державою, а також іншими політичними інститутами. Теорія груп інтересів була вперше сформульована американським політологом А. Бентлі, який стверджував, що основу політичного процесу становлять зіткнення і взаємодія зацікавлених груп. Діяльність цих груп американський вчений розглядав як процес, що постійно змінюється, у ході чого здійснюється тиск на уряд підкоритися їх волі. Надалі цей підхід отримав підтримку і був розвинений у працях Р. Даля, Д. Істона, Г. Ласки та ін.

Д

Двопартійна політична система (two-party system) – тип партійної системи, при якому тільки дві політичні партії («партії влади») мають реальні шанси виграти вибори. Зазвичай це означає, що всі або майже всі виборні парламентські місця займають депутати двох партій, які отримують більшість голосів, а також те, що ці партії по черзі формують уряд у парламенті або отримують президентську посаду.

Демократія (від грец. Demos – народ, kratos – влада) – форма державно-політичного устрою суспільства, заснована на визнанні народу в якості джерела влади. Основні принципи демократії – влада більшості, рівноправність громадян, захищеність їх прав і свобод, верховенство закону, поділ влади, виборність глави держави, наявність опозиції, представницьких і судових органів, врахування думки меншості. Розрізняють безпосередню (основні рішення приймаються безпосередньо всіма громадянами на зборах або за допомогою референдумів) і представницьку (рішення приймаються виборними органами) демократії. Термін «демократія» вживається також стосовно організації і діяльності політичних і соціальних інститутів (наприклад, партійна Д., виробнича Д.).

Держава (від англ. State; country, nation – країна) – 1) владно-політична організація суспільства, що володіє суверенітетом, що має монополіне право на примус на певній території, систему органів управління, що забезпечує цілісність суспільства і його розвиток; 2) власне

країна з такого роду політичною організацією. Основні ознаки держави: а) наявність особливої системи органів і установ (механізм держави), які здійснюють владні функції, б) право, що закріплює певну систему норм, санкціонованих державою; в) певна територія з населенням, на якій поширюється юрисдикція цієї Д.

Децентралізація (від лат. de... – префікс, що означає заперечення, і centralis – серединний) – управлінська політична система, покликана здійснювати владно значущі практичні рішення, що географічно чи організаційно перебувають поза межами безпосереднього впливу центральної влади; політичний процес, що передбачає делегування центральним урядом певних повноважень на місцевий рівень з метою оптимізації практичного вирішення питань загальнонаціональної ваги, а також втілення в життя специфічних регіонально-локальних програм.

Догматизм (від грец. dogma – вчення, усталена думка) – однобічне, некритичне, схематичне мислення, що спирається на догми, на застигли й незмінні формули, без урахування реальних умов, потреб життя і практики.

Досвід політичний (political experience) – узагальнені результати, висновки, уроки, отримані з минулої і дійсної практики політичної діяльності різних суб'єктів політики, що діють як на внутрішній, так і на світовій арені. Узагальнення Д. – важлива функція політики, здійснення якої вимагає глибоких знань історії політичної думки, політології, кратології, соціології й інших наукових дисциплін. Д. п. – позитивний чи негативний – стимулює пошук нових політичних рішень і орієнтирів, нових прогнозів, форм і методів політичної і владної діяльності.

Е

Егалітаризм (від франц. egalite – рівність) – теорія, що обстоює пріоритет рівності як принцип організації суспільства.

Екстремізм (від лат. extremus – крайній) – в ідеології й політиці схильність до крайніх поглядів і способів досягнення певних цілей. Екстремісти виступають проти існуючих громадських структур та інститутів, намагаючись підірвати їхню стабільність, розхитати й ліквідувати їх силою заради своїх групових цілей.

Електорат (лат. elector – виборець) – коло виборців, які голосують за певну партію на парламентських, президентських чи муніципальних виборах. У більш широкому значенні вживається як синонім виборчого корпусу країни. Е. – громадяни, які мають право голосу для участі в політичних виборах. Рішення і настрої Е. визначають склад виборних органів влади, впливають на позиції політичних лідерів та партій.

Еліта політична (від франц. elite – краще, добірне) – меншість суспільства, що являє собою достатньо самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену видатними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійснення впливу на неї.

Елітарна політична культура – субкультура привілейованих груп суспільства, що характеризується принциповою закритістю, духовним аристократизмом і ціннісно-сміисловою самодостатністю. Елітарна культура свідомо і послідовно протистоїть культурі більшості або масовій культурі в широкому сенсі у всіх її історичних і типологічних різновидах: фольклорі, народній культурі, культурі того чи іншого стану або класу, державі в цілому, культурній індустрії технократичного суспільства.

Еміграція (від лат. emigratio – виселення, переселення) – переселення з батьківщини до іншої країни, а також тривале перебування громадян за межами батьківщини внаслідок такого переселення.

Етатизм (від франц. etat – держава) – поширення активності та впливу держави на соціально-політичне життя із застосуванням централізації, бюрократизації та концентрації політичної влади.

Є

Європейська інтеграція – це процес політичної, юридичної, економічної (а в деяких випадках – соціальної та культурної) інтеграції європейських держав, у тому числі й частково розташованих в Європі. На даний момент європейська інтеграція досягається в основному за рахунок розширення Європейського Союзу та Ради Європи.

Європейська інтеграція України – процес економічного і політико-правового зближення України з європейськими міждержавними структурами, який триває протягом першої чверті ХХІ ст. і повинен завершитися зі вступом України до ЄС.

Європейський Союз (англ. European Union; нім. Europäische Union; фр. Union européenne; скорочення: **Євросоюз, ЄС**) – економічний і політичний союз, що об'єднує 27 держав-членів, які розташовані в Європі. ЄС діє через систему незалежних наднаціональних інституцій і спільно узгоджених рішень держав-членів. Найважливішими інституціями ЄС є: Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейська рада, Суд Європейського Союзу, Європейський центральний банк і Європейський парламент, який обирається кожні 5 років громадянами Європейського Союзу. У ЄС діє єдиний ринок через стандартизовану

систему законів, що діють у всіх державах-членах. У Шенгенській Зоні (до складу якої входять 22 держави-члени й 4 держави, що не є членами ЄС) паспортний контроль скасовано. Єврозона (валютний союз), була заснована в 1999 році. У 2002 були введені в обіг монети й банкноти євро. ЄС має постійні дипломатичні місії по всьому світу. Не має власних збройних сил, але сприяє військовому співробітництву його країн-членів, більшість яких є членами НАТО.

3

Загальна декларація прав людини – міжнародний правовий документ, що проголошує невід’ємними та обов’язковими для дотримання широке коло громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав сучасної людини. Була прийнята й проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р, складається з 30 статей, у яких обґрунтовуються найважливіші права людини.

Загальне виборче право – одна із норм демократії, поширення якої зумовило виникнення сучасних політичних партій. Поширення права участі у виборах на дієздатне доросле населення країни.

Загальнолюдські цінності – світоглядні ідеали, моральні норми, які відображають духовний досвід усього людства, сукупність уявлень про істинно людське, гідне, праведне, добре – все, що об’єднує людей.

Законодавча влада – гілка влади, яка володіє повноваженнями приймати закони. Система державних органів, які володіють правом прийняття законів і використовують його. У сучасній Україні законодавчим органом влади є Верховна Рада України.

Засоби масової інформації (ЗМІ) – сукупність підприємств, установ, організацій, які займаються збором, обробкою та поширенням масової інформації через радіо, телебачення, пресу, Інтернет. ЗМІ є важливим фактором політичного процесу, оскільки активно задіяні у формуванні громадської думки. Незалежність ЗМІ є однією з ознак відкритості, демократичності політичного режиму.

Змішана виборча система – тип виборчої системи голосування, який поєднує в собі елементи двох виборчих систем: систему пропорційного представництва і мажоритарну. Виборці опускають два бюлетені, віддаючи один голос за відповідного кандидата від округу, інший за партію. Змішаний характер системи дозволяє об’єднати переваги двох систем, результатом чого стає більш репрезентативне представництво електорату.

I

Ідеологія (грец. Idea – ідея, logos – слово) – 1) система політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів і ідей, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності через призму інтересів класів, соціальних верств і груп; 2) національний різновид ідеологічних течій, що припускає постановку владно значущих проблем в якості складових частин рішення національного питання. Виробляє програму забезпечення культурної самостійності і свободи націй, задає цілі політичної поведінки громадян на основі їх національної ідентифікації.

Імпічмент (англ. impeachment – звинувачення) – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.

Інституційні гарантії демократії – демократичні права й свободи та інститути, які узалежнюють державну політику від інтересів виборців. До них відносять: свободу об'єднань та організацій, свободу слова, право на участь у виборах, право обирати державних службовців, альтернативні джерела інформації, вільні та чесні вибори.

Істеблішмент (від лат. establishment – установа) – правляча еліта, керівні кола якоїсь держави політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

K

Кадрова партія – це партія, що складається з професійних політиків і парламентаріїв, орієнтована в основному на вибори і об'єднаних навколо групи лідерів – політичного комітету. Комітет є основним структурним елементом кадрових партій. Комітети є згуртовані, авторитетні групи, що володіють навичками роботи серед населення. Проведення і організація передвиборних кампаній становить їх основне призначення. Діяльність комітетів зазвичай активізується в переддень і в ході виборчої кампанії до парламенту або місцевих органів влади і загасає після її закінчення. У партіях, побудованих на основі комітетів, які можна розглядати як їх первинні організації, відсутня система членства з відповідною реєстрацією і регулярною виплатою членських внесків.

Коаліція політична (від середньовічного лат. Coalitio – союз) – 1) політичний чи військовий союз двох і більше держав, які домовилися про спільні дії з тих чи інших питань міжнародних відносин (наприклад, антигітлерівська коаліція держав у Другій світовій війні); 2) угода між партіями або громадськими діячами, для здійснення спільних дій.

Консерватизм (від лат. *Conservate* – зберігати, охороняти, піклуватися про збереження) – визначення ідейно-політичних, ідеологічних і культурних течій, що спираються на ідею традиції та спадкоємність у соціальному та культурному житті. У внутрішній політиці – напрям, що відстоює цінність державного і громадського порядку, неприйняття «радикальних» реформ і екстремізму. У зовнішній політиці – ставка на зміцнення безпеки, застосування військової сили, підтримку традиційних союзників, у зовнішньоекономічних відносинах – протекціонізм.

Конституція (від лат. *Constitutio* – пристрій) – основний закон держави, правовий акт, який проголошує і гарантує права, свободи людини і громадянина, визначає основи суспільного ладу, форму правління і державного устрою, основи організації центральних і місцевих органів влади, їх компетенцію та взаємини, державну символіку і столицю.

Конфедерація (лат. *confoederatio* – союз, об'єднання) – 1) політичний союз, кожний член якого зберігає незалежність. К. поєднує в собі риси як міжнародно-правової, так і державної організації. У рамках К. кожна держава-учасник зберігає свою політичну самостійність, конституцію, правову і національну фінансову систему, власні збройні сили. До предмета ведення К. входить невелике коло питань (зазвичай війни і миру, зовнішньої політики, формування єдиної армії, системи комунікацій і т. п.). Для вироблення загальної політики засновуються спільні органи влади, до яких делегуються представники від кожної держави-учасниці. Однак рішення цих органів мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими для виконання кожним членом К. У К. немає союзного громадянства. 2) Назва громадських чи інших організацій, які поклали в основу своєї організації принципи К. (наприклад, К. незалежних профспілок).

Колегіальність – обговорення і вирішення справ групою осіб (колегією); метод керівництва, який здійснюється колегіальним органом.

Компроміс – погодження, угода, взаємні поступки. Знаходження різними політичними силами, групами, політичними партіями взаємоприйняттого рішення, примирення позицій шляхом взаємних поступок з питань, які їх розділяють, для досягнення певних політичних цілей. Компроміс у політичній взаємодії є важливою характеристикою демократичного політичного процесу.

Консенсус – згода, одностайність. Спільність позицій, взаємна згода, єдність, збіг думок, що встановлюються в суспільстві або до яких приходять соціальні групи, незважаючи на властиві їм відмінності, протилежні інтереси, зумовлені соціальними, політичними, національними, релігійними та іншими особливостями, з приводу питань спільної життєдіяльності, що викликають взаємний інтерес. Процедура

прийняття колективних рішень, подолання існуючих суперечностей і розбіжностей на основі виявлення і визнання спільних інтересів, пошуку точок дотику і знаходження порозуміння.

Консенсусна модель демократії – одна із моделей демократії, характерна для плюралістичних суспільств з великою кількістю ліній суспільного розмежування, що ускладнює можливість мажоритарного правління. Складається з таких основних елементів: 1) поділ виконавчої влади; 2) формальний та неформальний поділ влади; 3) збалансована двопалатність та представництво меншості; 4) багатопартійна система; 5) пропорційна виборча система; 6) федералізм та децентралізація; 7) писана конституція та право меншості на вето. Найяскравішим прикладом консенсусної моделі демократії є Швейцарія і Бельгія, антиподом – Вестмінстерська (мажоритарна) модель демократії.

Конституціоналізм – особлива система конституційно-правових відносин, які у загальному вигляді визначають повноваження головного суб'єкта влади (народу, нації); один з найважливіших принципів лібералізму, який полягає в тому, що норми писаної конституції мають найвищу силу в державі у порівнянні з іншими джерелами права. З ідей конституціоналізму вирости поняття конституції держави, конституційного правління.

Корупція (від лат. *Corruptio* – підкуп) – негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими і політичними діячами їх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення, а також протиправне надання їм цих благ і переваг; зрощування державних структур зі структурами злочинного світу у сфері економіки. Найбільш типові прояви корупції: підкуп чиновників і суспільно-політичних діячів, хабарництво за законне і незаконне надання благ і переваг, протекціонізм – висування працівників за принципами спорідненості, земляцтва, особистої відданості і приятельських стосунків. Корупція набуває широкого поширення в умовах розростання бюрократії і перетворення її на особливий соціальний шар, що має владні привілеї.

Країни нової демократії – тип демократичних держав, де демократія існує порівняно недовго (з 80-х років ХХ століття), або де існували серйозні її порушення (на противагу стабільним демократіям). Термін запроваджений А. Лейпхартом.

Крайні праві (радикальні праві, ультраправі) – терміни, що використовуються для позначення широкого кола політичних груп та ідеологій, що знаходяться в правому спектрі політичного поля. Вкрай праві політики підтримують принцип супремасизму – переконання, що перевага одних індивідів і груп і неповноцінність інших є вродженою і об'єктивною

реальністю, що веде за собою повну відмову від концепції соціальної рівності як норми. Вкрай праві політики підтримують принцип сегрегації: поділу груп людей, що вважаються «вищими», і груп, що вважаються «нижчими». Також, для подібного роду людей часто характерні антимиграційні і антиінтеграційні позиції у відношенні до груп, які вважаються нижчими і небажаними. У найбільш радикальних рухах може проводитися політика гноблення і геноциду груп людей на підставі їх передбачуваної неповноцінності.

Кратологія – вчення про владу, про закономірності її походження, функціонування і розвитку, про типи і види влади, її суб'єкти, об'єкти, носії, форми, функції, задачі, механізми, норми і принципи, сутність й особливості поділу влади, взаємодії влади з іншими сферами життя і влади різного роду між собою, а також із закордонною владою.

Критерії демократичної законності – рівне та загальне для всіх громадян право брати участь у громадському виборі, необхідність базувати рішення на широкій громадській підтримці, а не на інтересах меншості, здатність обмірковувати складні альтернативи та вибирати серед них такі, при яких порівняно стабільні та тривалі коаліції політичних сил стояли б за певними політичними напрямками.

«Круглий стіл» – форма публічного обговорення певних проблем, при якій всі її учасники мають рівні права. Діалог між політичними силами (владою і опозицією), спосіб толерантного розв'язання існуючих проблем. Одна з форм трансформації влади, при якій конкуруючі політичні сили мирно домовляються між собою про «правила гри» на перехідний період.

Л

Легіслатура – ієрархізована низка представницьких органів країни, від муніципальних рад до парламенту, які здійснюють законодавчі функції в державі-республіці.

Легітимація – визнання чи підтвердження законності існування прав, владних повноважень, певних рішень. Спосіб надання владним відносинам загальнозначущої форми, коли суспільство встановлює певну систему норм та цінностей, які примушують визнавати право одних впливати на інших.

Легітимність (від лат. Legitimus – згодний з законами, законний, правомірний) – політико-правове поняття, що означає позитивне ставлення жителів країни, великих груп, громадської думки (в тому числі і закордонної) до діючих у конкретній державі інститутів влади, визнання їх правомірності. Вона протиставляється незаконному захопленню влади, її

узурпації. Л. має на увазі довіру до органів влади і підтримку правителів, лояльність з боку більшості членів спільноти, адже в будь-якому суспільстві завжди є люди, які знаходяться в опозиції до правителів. У сучасному суспільстві слід розрізняти дві сторони Л.: «внутрішню» і «зовнішню». «Внутрішня» – народна Л. і «зовнішня» – визнання законності існуючої влади світовим співтовариством.

Лібералізм (від лат. *Liberalis* – вільне володіння) – сукупність, політичних доктрин, політичних і економічних програм, що містять вимоги ліквідації примусу у відношенні до індивіда. Ідеалом лібералізму є суспільство зі свободою дій для кожного, вільним обміном політично значущою інформацією, обмеженням влади держави і церкви, верховенством права, приватною власністю і свободою приватного підприємництва. Л. як світогляд ґрунтується на цінностях свободи від групових, класових, націоналістичних забобів, толерантності, гуманізму, індивідуалізму, демократії, самоцінності особистості. Політичні цінності лібералізму: визнання прав людини, принцип поділу влади, свобода конкуренції і вибору занять. Економічні цінності лібералізму: скасування регламентації і обмеження особистої ініціативи з боку держави, створення максимально вільних умов для приватного підприємництва.

Ліві політичні партії – загальна назва для цілої низки політичних партій, метою яких є (зокрема) соціальна рівність і поліпшення життєвих умов для найменш привілейованих верств суспільства. У загальному випадку ліві політичні партії прагнуть до встановлення рівних умов для всіх людей, незалежно від національної, етнічної, статевої та іншої приналежності – згідно з ідеалами Великої Французької революції «Свобода, рівність, братство». До них відносять соціалізм, соціал-демократію, соціальний лібералізм, комунізм, анархізм.

Лобізм (від англ. *Lobby* – кулуари, коридори) – цілеспрямований легальний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування, а також на їх посадових осіб, спрямований на них від імені іншої особи, організації або групи. Метою лобіювання становить закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (клієнтів) в управлінських рішеннях, що ухвалюються. Один з проявів лобізму є просування власних депутатів підприємницькими структурами. Лобіст – людина, що намагається впливати безпосередньо на парламентарія.

М

Мажоритарна виборча система (від фр. *Majorite* – більшість) – різновид виборчої системи, що передбачає обрання кандидата, який

отримав на виборах більшість голосів виборців. До основних видів мажоритарної системи відносять систему відносної більшості (обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців у відношенні до решти кандидатів), абсолютної (обраним вважається кандидат, який отримав понад 50 % виборців + 1 голос) і кваліфікованої (обраним вважається кандидат, який отримав встановлену більшість голосів виборців, яка є більшою за абсолютну (2/3, 3/4)).

Мажоритарна модель демократії – дивись Вестмінстерська модель демократії.

Масмедіа – засоби масової інформації (ЗМІ) – преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку). У даний час засоби масової інформації розглядаються вже не тільки як інформуючі засоби, але і як ті, хто розважає, і навіть формує громадську думку. Завдяки розвитку зворотного зв'язку (інтернет), стає можливим вплив на засоби масової інформації, висловлення своєї думки з боку читачів, глядачів і слухачів. Масмедіа володіють колосальним потенціалом впливу на суспільство, хоча їх влада не закріплена законодавчо.

Масові партії – термін, запропонований Дюверже для характеристики партій зовнішнього походження. Вебер називав масовий тип партії «дітьми демократії», продуктом загального виборчого права і необхідності залучення та організації мас на виборах. Це партії, які мають масовий характер, орієнтовані на політичне виховання мас. Первинні організації партій будуються як за територіальним, так і за виробничим принципом, але на відміну від комітетів є відкритими для нових членів. Більше того, первинні організації масових партій зацікавлені в поповненні своїх лав. Це пов'язано з тим, що партія існує за рахунок членських внесків. Збільшення кількості членів партії, необхідність займатися фінансовими питаннями призвели до формування в структурі масових партій відповідних органів, які прагнуть до поширення свого впливу і здійснюють облік і контроль витрачання фінансових коштів. Виникає складна ієрархічна структура підпорядкування первинних організацій і громіздка система управління. М. Дюверже зазначив три типи масових партій: соціалістичний, комуністичний, фашистський.

Менталітет (франц. mentalite – склад розуму, світосприйняття) – своєрідний стан, рівень розвитку і спрямованості індивідуальної та групової свідомості, здатність до засвоєння норм, принципів, життєвих орієнтацій, суспільних цінностей та адаптації до умов соціального

середовища, можливостей впливу на нього, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

Міжнаціональний політичний конфлікт – одна з форм відносин між національними спільнотами, що характеризується взаємними претензіями, має тенденцію до наростання, протистояння аж до збройних зіткнень, відкритих війн. У багатонаціональній державі форму міжнаціонального конфлікту може прийняти «етнічно забарвлене» політичне протистояння, в основі якого лежать не власне політичні інтереси. Можливі економічні інтереси, пов'язані з бажанням керівників національних територій придбати нові повноваження щодо розпорядження господарськими ресурсами, використовуючи для цього політичний суверенітет.

Моделі демократії – різні типи демократичних форм врядування та демократичного режиму.

Монархія (від грец. Monarchia – єдиновладдя) – одна з форм державного правління, сутністю якої є концентрація, зосередження в руках однієї особи – монарха – верховної влади, що передається у спадок. Розрізняють абсолютну (необмежену) і обмежену монархії (парламентарну, конституційну). При абсолютній монархії всевладдя глави держави не обмежено конституцією. Виконавчі органи державної влади повністю підзвітні, підконтрольні монарху. При парламентській (конституційній) монархії влада глави держави визначена конституцією, іншими законодавчими актами.

Н

Народна демократія – форма політичної системи низки країн Східної Європи та Азії, яка утвердилася в результаті перемоги народно-демократичних революцій 40-х років ХХ століття під впливом та за підтримки СРСР. Особливістю народної демократії як форми політичної організації суспільства було: збереження загального виборчого права за всіма громадянами, існування приватної власності, значно менший, у порівнянні із радянською державою, ідеологічний тиск. Своєрідністю народної демократії був факт існування в цих державах гегемоністської партійної системи. У другій половині 80-х років країни народної демократії: Болгарія, Румунія, Угорщина, Чехословаччина, Німецька демократична республіка, – пройшли етап «оксамитових революцій», внаслідок чого відбулася трансформація суспільства і перехід до демократичних принципів функціонування політичних систем.

Націоналізм (від лат. Natio – нація, народ) – ідеологія і напрям політики основним принципом яких є теза про перевагу своєї нації і її

первинності в державотворчому процесі. Як політичний рух, націоналізм прагне до відстоювання інтересів певної національної спільноти у відносинах з державною владою. У своїй основі націоналізм проповідує вірність і відданість своїй нації, роботу на благо власного народу, культурне і духовне зростання, об'єднання національної самосвідомості для захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів і духовних цінностей. Націоналізм спирається на національне почуття, яке споріднене патріотизму. Ця ідеологія прагне до об'єднання різних верств суспільства, незважаючи на протилежні класові інтереси.

Національна еліта – 1) група людей у складі кожної нації, яка найбільш активно впливає на всі сторони суспільного життя; 2) група людей, що займається специфічною справою – роботою з управління державою, може мати власні інтереси, що відрізняються від інтересів народу, яким вона керує.

Нація (від лат. Natio – плем'я, народ) – 1) історична спільність людей, що складається в процесі формування спільності їх території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури і характеру. 2) прибічники конструктивізму вважають, що нації є штучні утворення, цілеспрямовано сконструйовані, створені так званими інтелектуальними елітами (вченими, письменниками, політиками, ідеологами) на основі національного проєкту – ідеології націоналізму. Географічними межами національного проєкту при цьому є актуальні політичні кордони держави, а етнічні відмінності населення, що бере участь у будівництві такої нації не мають значення (політична нація).

Нація українська – історична спільнота людей, що складається в процесі формування спільності території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури та характеру. За час свого розвитку Н. у. проходить кілька етапів: плем'я – народність – народ – Н. у. Українці сформувалися на основі народностей, що заселяли територію від Карпат до Дону і від Полісся до Чорного моря. Протягом I тис. н. е. вони утворили Київську державу. У другій пол. XIX ст. український народ починає консолідуватися у Н. у. Це полісемантичне поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот індустріальної епохи. Існує два основних значення терміну: 1) політична спільнота громадян певної держави – політична Н. у. Часто вживається як синонім терміну «держави», коли мається на увазі її населення, наприклад для посилання на «національні» університети, банки та інші установи; 2) етнічна спільнота (етнос) з єдиною мовою і самосвідомістю (як особистим відчуттям «національної ідентичності»), так і колективним

усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших). У цьому значенні фактично є синонімом терміну «народ».

Неурядові організації (НДО) – об'єднання людей в організації з метою задоволення їхніх різноманітних інтересів. Ініціатива створення НДО належить самим громадянам і не має на меті отримання прибутку. Їх існування виражає прагнення людей самим впливати на своє життя й на оточення. Наявність розвинутих НДО, що реалізують різноманітні ініціативи громадян, вважається ознакою розвинутого громадянського суспільства.

О

Опозиція (від лат. *Oppositio* – протиставлення) – 1) протидія, опір (будь-якій політиці, будь-чийм діям, поглядам); 2) партія або група, що виступає врозрив з думкою більшості або панівною думкою і висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем (наприклад, парламентська опозиція, внутрішньопартійна опозиція). Парламентська опозиція – група депутатів парламенту або парламентська фракція якої-небудь партії, яка не бере участі у формуванні уряду, яка виступає з низки питань проти урядової політики. Внутрішньопартійна опозиція – угруповання, що виступають проти будь-яких принципових питань політики партії та її керівних органів.

ООН (Організація Об'єднаних Націй) (*United Nations Organization, UNO*) – міжнародна організація, створена в 1945 р. з метою підтримки і зміцнення миру, безпеки і розвитку співробітництва між державами. Діє на основі Статуту ООН. Головні органи: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з опіки, Міжнародний суд і Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем ООН. Місцеперебування центральних установ ООН – Нью-Йорк (США). ООН здобула загальне визнання й авторитет. Володіє найбагатшим політичним досвідом.

Омбудсмен – парламентський комісар, який уповноважений наглядати за дотриманням законності й прав людини у діяльності членів державного апарату. Він не є інститутом влади, державного управління чи судової системи. Омбудсмен незалежний при виконанні своїх функцій і має необхідні повноваження з розслідування відповідних справ.

Опозиційна партія – характеристика, що визначає місце партії в політичній системі стосовно партій, що перебувають в опозиції до правлячої партії.

Організація Північноатлантичного договору, також **Північноатлантичний альянс** або **НАТО** (англ. *North Atlantic Treaty Organization* – NATO, фр. *Organisation du traité de l'Atlantique nord* – OTAN)

– міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 31 держави Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949. Відповідно до статутних документів Альянсу головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи та безпеки країн-членів із використанням політичних і військових засобів. Зasadничим принципом Альянсу є спільність поглядів між північноамериканськими та європейськими членами НАТО. Альянс стоїть на захисті країн-членів від загрози агресії: головним військово-політичним принципом організації є система колективної безпеки, тобто спільних організованих дій усіх її членів у відповідь на напад ззовні. Від часу свого заснування кількість нових держав-членів альянсу збільшилася з первинних 12 до 31 країни. Останньою державою-членом, яка приєдналась до НАТО, стала Фінляндія – 4 квітня 2023 року. НАТО зараз визнає Боснію і Герцеговину, яка отримала План дій щодо членства в НАТО в грудні 2018, Грузію та Україну як кандидатів на членство в альянсі. Також 19 інших держав беруть участь у програмі НАТО – Партнерство заради миру, ще 15 країн беруть участь в інституціоналізованих програмах діалогу. Сукупні військові витрати всіх членів НАТО у 2020 році становили понад 57 % загальносвітового обсягу. Члени організації погодились, що їхньою метою є досягнення або підтримка цільових витрат на оборону щонайменше 2 % від їхнього ВВП до 2024 року.

II

Парламент (англ. parliament, фр. parlement, від parler – говорити) – вищий представницький і законодавчий орган у державах, де встановлено поділ влади. Парламент є представницьким органом, в якому все населення і регіони країни представлені обраними ними представниками. Як правило, весь парламент, або нижня палата парламенту (наприклад, у федераціях), формується шляхом загальних виборів. У сучасних державах парламенти, як правило, є законодавчими органами, тобто наділені владою приймати закони, а також, тією чи іншою мірою, формувати і контролювати виконавчу владу (наприклад, виносити вотум недовіри уряду і здійснювати процедуру імпічменту президента).

Парламентська партія – політична партія, яка за результатами загальнонаціональних виборів долає встановлений законодавством країни поріг відданих за неї голосів (зазвичай 5 % від кількості, що взяла участь у голосуванні) і отримує право на один або більше депутатських мандатів.

Парламентська республіка – форма державного правління, яка характеризується проголошенням принципу верховенства парламенту, перед яким уряд несе політичну відповідальність за свою діяльність. Формальною особливістю цього виду республіки є наявність посади прем'єр-міністра, якого обирає парламент. Тут уряд формується тільки парламентським шляхом серед лідерів партії, що отримала більшість у парламенті, і залишається при владі до тих пір, поки має підтримку парламентської більшості. Лідер партії, як правило, стає головою уряду. Участь президента у формуванні уряду номінальна. Хоча він формально і наділяється повноваженнями, на практиці робить мало впливу на здійснення державної влади.

Партійна система (грец. Systema – ціле, що складається з частин, і лат. Partis – частина) – це політична структура, складена з самостійних, але взаємозалежних елементів – партій. У кожній конкретній країні вона характеризується: 1) кількістю партій, що беруть участь у формуванні виконавчої влади; 2) соціально-політичними і правовими умовами їх діяльності; 3) особливими параметрами – розмірами, специфікою будови партій, умовами коаліційної політики; 4) реальними можливостями доступу партій до влади. Зазначають однопартійну, двопартійну і багатопартійну системи, а також їх різновиди.

Плебіцит – всенародне опитування населення шляхом голосування з метою виявлення думки з якогось загального і значного питання. Наслідки такого опитування не мають обов'язкової юридичної сили, але повинні враховуватися в результаті прийняття рішень відповідними органами державної влади.

Політика (від грец. – діяльність самоуправління у полісі (місто, держава) – «мистецтво управління» (державою і суспільством); діяльність з управління та керівництва суспільством на основі публічної влади. Політика є управлінською діяльністю стратегічного рівня щодо внутрішніх та зовнішніх правостосунків і взаємодій. Це такі інструменти і методи, як дипломатія, торгівля, міграційна політика, співпраця в глобальних проєктах та міжнародна співпраця, наукові та освітні проєкти, силова (військова) конкуренція та політичні, економічні та військові союзи.

Політична влада – здатність однієї людини або групи осіб контролювати поведінку громадян і суспільства, виходячи із загальнонаціональних чи загальнодержавних завдань. Нерідко політичну владу трактують дуже широко, наділяючи нею політичні партії та інші громадські об'єднання, які беруть участь у політичному житті. Але невід'ємною ознакою політичної влади, її атрибутом є властивий їй

легітимний фізичний примус, чого позбавлені всі інші громадські об'єднання, крім органів держави.

Політична еліта (франц. elite – краще, відібране, вибране) – самостійна, вища, відносно привілейована група людей, наділена особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї. До складу політичної еліти входять люди, що володіють політичною владою в державних і партійних інститутах. Поряд з політичною елітою в суспільстві існують еліти в усіх сферах суспільного життя (економічній, військовій, культурній, науковій та т. п.).

Політична еліта (антрепренерська) – тип політичної еліти, який характеризується тим, що при відборі до неї існує невелика кількість формальних обмежень доступу до еліти, першорядне значення особистих якостей людини. Механізм відбору – вибори, які передбачають конкурентну боротьбу. Критеріями відбору вважаються компетентність у питаннях політики, громадська репутація, особистий успіх, економічна вага і т. п. Діяльність цієї еліти публічна. Цей тип еліти уважно стежить за громадською думкою і зацікавлений у сприятливій репутації. Найбільш істотним недоліком антрепренерської системи відбору є можливість потрапляння до політики випадкових осіб, авантюристів, здатних виробляти лише зовнішній ефект. Крім того, при антрепренерській системі висока ступінь неоднорідності еліти, можливість конфліктів усередині неї.

Політична культура (від лат. Cultura – вирощування, виховання, освіту, розвиток) – сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей і зразків поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою. Від політичної культури людей значною мірою залежать політичні процеси в суспільстві, стабільність і демократизм політичної системи тощо. Цей термін у політологію ввів Г. Алмонд.

Політична модернізація – це соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншого. В основу концепції політичної модернізації покладено розроблений М. Вебером методологічний принцип, згідно з яким сучасні країни розподіляються на «традиційні» та «сучасні». «Традиційні» країни – зберігають персоналізовані відносини залежності і бар'єри соціальної мобільності. «Сучасні» країни – засновані на раціональній організації та функціональній диференціації інститутів, що долає відносини особистої залежності та бар'єри на шляху групової мобільності.

Політична організація – 1) орієнтоване на політичні дії об'єднання людей на основі спільності економічних, соціальних, політичних та ін. інтересів; 2) у літературі радянського періоду політична організація суспільства розумілася як сукупність державних і громадських установ, об'єднань, які здійснюють політичну владу в суспільстві. Політичні організації виступають основними акторами конкретної політичної поведінки і діяльності. Регулююча у відношенні до громадянського суспільства функція конкретної політичної організації безпосередньо пов'язана, з одного боку, з діяльністю держави, особливостями форм правління, державного устрою та політичного режиму, з іншого боку – з нормами моралі (моральності) функціонуючого громадянського суспільства.

Політична партія (від лат. Pars – частина, група, відділ) – особлива громадська організація (об'єднання), яка прагне досягти мети, загальної для її членів шляхом отримання і здійснення політичної влади. Інструментом партії є оволодіння політичною владою в державі або взяти в ній участь через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування. У демократичних країнах політичні партії керуються інтересами своїх виборців. Боротьба за політичну владу є основною метою політичної партії.

Політична свідомість – це сукупність уявлень і почуттів, поглядів і емоцій, оцінок і установок, що виражають ставлення людей до здійснюваної і бажаної політики, що визначають здатність до участі в управлінні справами суспільства і держави. Політична свідомість являє собою одну з основних форм суспільної свідомості, виникаючи разом з появою політичної влади і державності.

Політична система – сукупність державних і недержавних інститутів, які здійснюють політичну владу в суспільстві, норм і принципів організації самої влади, політичної культури, що забезпечує єдність і безпеку суспільства і розподіляє цінності в ньому. Політична система діє серед інших підсистем суспільства, приймаючи від них вимоги і запити, втілюючи або відкидаючи їх у своїх управлінських рішеннях.

Політична соціалізація – процес підготовки молоді до активної участі в політичному житті суспільства, що передбачає засвоєння індивідом ідеологічних і політичних цінностей суспільства, норм і принципів політичної діяльності. І визначає взаємодію індивідів з політичною системою. У політичній соціалізації бере участь ціла система державних і недержавних інститутів: сім'я, школа, соціальні групи, групи інтересів і політичні партії, ЗМІ та урядові органи.

Політична участь – дії, що вживаються соціальною спільністю, окремими громадянами і які мають за мету вплинути на державну політику,

управління державними справами або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному. Розрізняють пасивну (участь у голосуванні на виборах і референдумах; право бути обраним у суспільні виборні органи) та активну П.у. Активна П.у. полягає у формулюванні урядової політики та її здійснення, а також участь в управлінні державою, участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, пов'язаних із суспільним і політичним життям країни.

Політичне життя – 1) частина суспільного життя, пов'язана з конкретно-історичною, свідомою та цілеспрямованою політичною діяльністю людей, їхніх політичних структур щодо реалізації соціально-політичних інтересів та потреб у процесі формування й здійснення політичної влади в суспільстві; 2) це сукупність духовних, емоційних і практичних явищ політичного буття людини і суспільства, що характеризує їхнє ставлення до політики і участі в ній.

Політичне лідерство – це спосіб взаємодії лідера і мас, у процесі якого лідер значно впливає на суспільство.

Політичне маніпулювання – це приховане управління політичною свідомістю і поведінкою людей з метою примусити їх діяти або не діяти в інтересах маніпуляторів, нав'язування волі маніпулятора у формі прихованого впливу.

Політичний актор (лат. Actor – діяч) – індивід, громадська група, інститут тощо, що здійснює конкретну політичну дію, тобто суб'єкт дії. У політології терміни «актор» і «суб'єкт» вживають як синоніми.

Політичний екстремізм – це дії, які спрямовані на руйнування політичної системи, що склалася в суспільстві, з метою заміни її режимом іншого типу. Розрізняють політичний екстремізм – державний і опозиційний, лівий і правий. Але в основі всіх його різновидів знаходяться: насильство, або його загроза, одномірність, одержимість у прагненні нав'язати своїм опонентам свої погляди і принципи, бездумне виконання всіх наказів, опора на почуття, емоції, інстинкти (інтуїцію) і забобони, нездатність до толерантності і компромісів.

Політичний імідж – образ, що цілеспрямовано формується й покликаний справити емоційно-психологічний вплив на певних осіб з метою популяризації, політичної реклами і т. ін. Населення формує своє уявлення про політика не на підставі безпосередніх контактів, як при звичайному знайомстві, а на основі його символічних уявлень у межах суспільних комунікацій.

Політичний інститут (від лат. Institutum – встановлення, установа) – сукупність стійких політичних відносин, закріплених правовими нормами, що регулюють політичну діяльність.

Політичний клас – це по суті частина правлячого класу, що відповідає за поточне управління країною, або «правлячий кабінет», нарешті, «технічний інструмент» правлячого класу.

Політичний конфлікт – це зіткнення, протиборотство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси, пов'язані з боротьбою за здобуття або утримання влади, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів і цінностей. Найважливіші конфлікти між людьми і соціальними групами концентруються у сфері політики. Політика є не що інше, як сфера діяльності з дозволу і відтворювання конфліктів.

Політичний плюралізм – це принцип, що сприяє існуванню різноманіття політичних сил з конкуренцією між ними за представництво в органах державної влади. Він передбачає легальне зіткнення інтересів, дискусії між прихильниками різних точок зору.

Політичний процес – сукупність послідовних дій політичних суб'єктів щодо реалізації своїх інтересів через політичну владу. Політичний процес висловлює і розкриває формалізовану послідовність політичних дій суб'єктів від стадії формування політичних запитів і мети до прийняття рішень і їх реалізації. Політичний процес характеризує ступінь участі громадян, їх об'єднань у прийнятті та реалізації політичних рішень. Нерідко в політичній науці поняття політичний процес вживається для визначення основних тенденцій внутрішньодержавних і світових політичних змін.

Політичний режим – система конкретних методів і засобів здійснення політичної влади, що характеризує не тільки юридичні, скільки практичні взаємини державної влади та суспільства. Політичний режим настільки важливий елемент політичної системи, що виступає в якості одного з критеріїв її типології. Політичний режим характеризує стан свободи і прав людини в суспільстві, спосіб формування політичної влади, роль партій у цьому процесі, відносини між різними гілками влади держави, положення і роль органів примусу держави.

Політичні відносини – взаємодія суб'єктів політики і влади, де відбувається їх об'єднання або роз'єднання, передача ідей, поглядів, обмін ресурсами. Центральне місце серед політичних відносин займають взаємодії партій з приводу організації політичної влади, відносини різних гілок державної влади, взаємодії вищих, регіональних і місцевих органів влади. Усі ці відносини є внутрішньополітичними. Крім них існують зовнішньополітичні відносини – відносини між державами, блоками держав (іншими суб'єктами політичного життя держав) з приводу світових і регіональних політичних процесів.

Політичні права – це спектр прав, пов’язаних з участю в суспільно-політичному житті, з формуванням органів держави, з організованим тиском на державну владу (наприклад, шляхом політичних демонстрацій). Ці права належать тільки пересічним громадянам цієї держави.

Правляча еліта – це частина політичної еліти, особлива група осіб, яка зосередила у своїх руках політичну владу, функції управління, спрямовані на інтеграцію суспільства. Правляча еліта є носієм форми самосвідомості суспільства, необхідного для вирішення стратегічних і тактичних політичних завдань.

Президентська республіка – форма державного правління, яка являє собою певне співвідношення повноважень президента – глави держави, парламенту – законодавчого органу і уряду – органу виконавчої влади, при якому в руках президента з’єднуються повноваження глави держави і глави уряду. У республіці цього виду державне управління будується за принципом жорсткого поділу влади. Президент керує, парламент (конгрес, національні збори і т. п.) приймає закони. Вищі органи держави не тільки структурно відокремлені, а й мають значну самостійність. Президентська республіка відрізняється, як правило, позапарламентським способом обрання президента (всенародне обрання) і формування уряду, відсутністю відповідальності уряду перед парламентом.

Президентсько-парламентська республіка – форма правління, вид змішаної республіки, за якої глава держави (президент) особисто пропонує склад уряду (насамперед кандидатуру прем’єр-міністра), який підлягає обов’язковому затвердженню парламентом (Франція, Венесуела, Греція, Казахстан, Південна Корея). Поєднує в собі сильну президентську владу з ефективним контролем з боку парламенту за урядом.

Р

Революція (від лат. *revolutio* – переворот, змінення, кардинальна зміна) – швидка радикальна зміна всієї самостійної органічної або неорганічної системи. Прикладом зазначеної системи є суспільство, людина, наукові знання, засоби виробництва, окреме тіло. Р., на відміну від реформи, змінює всю систему, а не окрему її частину, яка також може бути системою.

Регламент (від франц. *reglement* і від лат. *regula* – правило) – сукупність норм, настанов і правил, які регулюють організацію роботи, порядок скликання та проведення сесій, з’їздів, конференцій, нарад, зборів, процедуру виборів членів керівних органів, порядок внесення й обговорення питань порядку денного, вироблення та прийняття рішень, методи визначення доповідача, утворення допоміжних органів, надання

прав, обов'язків і повноважень їхнім членам. Р. розробляється й приймається сесіями, з'їздами, конференціями, зборами та керівними органами політичних організацій і покликаний служити забезпеченню їх безперервної, ефективної й оперативної роботи. Окремі положення Р. бувають предметом гострої політичної, міжфракційної боротьби, позаяк вони можуть впливати на прийняття рішень та їхній зміст.

Рейтинг (rating – оцінка, положення) – показник популярності в суспільстві політичних діячів, політичних партій, громадських організацій, їх авторитету і потенційної підтримки виборців, якби в цей момент проводилися вибори. Будучи одним з різновидів суспільної думки, Р. водночас виступає як результат виявлення ставлення суспільства до тих чи інших суб'єктів поточної політики, як інструмент її зондажу і як фактор впливу на формування суспільної думки.

Республіка – форма правління, за якої всі вищі органи державної влади обираються, формуються загальнонаціональною представницькою установою. Р. – найпоширеніший тип політичного устрою у світі, є найзручнішою і досконалою формою здійснення державної влади.

Референдум – спосіб прийняття законів або інших рішень з найважливіших питань державного життя прямим волевиявленням громадян шляхом всенародного голосування. Він є важливою формою прямої демократії, безпосереднє здійснення народом державної, законодавчої влади.

Реформа політична – процес зміни владних структур, різних сфер політичної діяльності. Політична реформа здебільшого не стосується основ існуючого ладу, хоч, залежно від глибини, рішучості та характеру перетворень, може бути важливим кроком до кардинальних перетворень суспільства або ж системою заходів, спрямованих на збереження й зміцнення існуючої організації суспільства.

Розподіл влади – один з ключових принципів лібералізму, що передбачає поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову.

С

Свободи політичні – можливість громадян захищати й відстоювати свої інтереси та права у визначеному законом порядку. Вони спираються на основоположні права людини, перш за все, на право вільного розвитку особи. До суто політичних свобод відносять: свободу зборів, право заснування спілок і товариств, свободу волевиявлення.

Сепаратизм – прагнення до відокремлення, відособлення. У межах багатонаціональних держав прагнення окремих національних меншин до національно-державного самовизначення, створення власних держав.

Соціальна держава – тип організації державного і суспільного життя, який ґрунтується на пріоритеті соціальних цінностей, створює всі можливі умови для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини, необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, соціальної захищеності і т. ін.

Стиль політичного лідерства – стійка відмінна модель здійснення лідером своїх функцій, що фіксує своєрідність його поведінки, характер взаємодії з наближеним оточенням і послідовниками, ціннісні орієнтації, особливості прийняття рішень і низка інших чинників (за стилем правління: авторитарний, демократичний, відсторонений).

Суверенітет – самостійність і незалежність держави у вирішенні внутрішніх і зовнішніх справ та врегулювання політичних і економічних відносин. Розділяють три види суверенітету: державний, народний, національний.

Т

Тероризм (від лат. terror – жах, страх) – здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства, політичних вбивств, провокацій.

Тиранія (від грец. – свавілля) – форма державної влади, встановлена насильницьким шляхом і заснована на одноосібному правлінні. Т. – це одноосібна влада, яка спирається на підтримку армії. Цей термін змінився в ХІХ столітті більш нейтральним терміном «диктатура».

Толерантність – терпиме ставлення до чужих думок, позицій, поглядів, вірувань. Обов'язковий принцип правової держави, демократичного стану суспільства.

Тоталітаризм (тоталітарна політична система) – система державно-політичної влади, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя людини-громадянина і не визнає автономії від держави таких недержавних сфер людської діяльності, як: економіка і господарство, культура, виховання, релігія. Слово «тоталітаризм» було введено в обіг 1923 року італійським політиком Джованні Амендолою, який використовував його на означення політичного ладу фашистської Італії для підкреслення відмінностей цього ладу від відомих в історії прикладів диктатури.

У

Унітарна держава – це єдина цілісна держава, що поділена на адміністративно-територіальні одиниці (області, воєводства, графства та ін.), які не мають суверенних прав (Болгарія, Іспанія, Китай, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Таїланд, Україна, Франція та ін.).

Уряд – орган виконавчої влади держави. Його очолює глава держави (президент, монарх) або прем'єр-міністр (голова уряду, канцлер, голова ради або кабінету міністрів). Повноваження уряду визначаються чинним законодавством. Діяльність уряду будується за принципом ієрархії: прем'єр-міністр, міністр, начальник департаменту і т. д.

Ф

Федеративна держава – форма децентралізованого державного устрою, при якій ознаки державного устрою характерні як для держави в цілому, так і його складових частин (штатів, провінцій, областей, республік), які вважаються суб'єктами федерації. Дані суб'єкти федерації мають право видавати свою конституцію, закони та інші правові акти.

Фракція парламентська – організована група депутатів парламенту чи органів місцевого самоврядування, які належать до однієї чи споріднених політичних партій, мають спільні позиції, прагнуть проводити в колегіальному органі визначену лінію, дотримуються внутрішньої фракційної дисципліни.

Х

Харизма (від грец. charisma – милість, благодать, божий дар) – особливий тип легітимності, організації влади і лідерства, заснований на виняткових якостях тієї чи іншої особистості, головним чином релігійного або політичного діяча, що дозволяють йому здійснювати в суспільстві функції пророка, вождя чи реформатора.

Ц

Централізація (від лат. centralis – серединний) – політичний процес, на основі якого формується централізм як управлінська політична система з властивими їй вертикальною структурою та субординацією, концентрацією влади в єдиному центрі.

Центристські партії – це політичні партії, які займають проміжне положення між лівими і правими політичними партіями, групами, фракціями в політичному житті суспільства. В основі їх позиції знаходяться децентралізація, допомога малому бізнесу і охорона навколишнього середовища.

Цивілізація (від лат. *civilis* – громадянський) – форма спільного життя людей, якій притаманне відтворення власної матеріальної та соціально-політичної структури відносин на основі пріоритету властивих їй духовних норм, цінностей та ідеалів.

Ч

Четверта влада (англ. *Fourth Estate*) – словосполучення, що визначає засоби масової інформації і їх вплив у соціумі. Стверджується, що «журналісти мають велику владу в суспільстві». За допомогою масової інформації можна впливати на громадську думку як стан масової свідомості. Масові комунікації сприяють тим самим найкращій реалізації цілей суб'єктів соціальних інтересів. Цей факт став підставою виникнення терміну «четверта влада», яка наділяє масові комунікації якимись особливими владними повноваженнями.

Ш

Шовінізм – реакційна політична ідеологія і практика, спрямована на розпалювання національної ворожнечі і ненависті між народами, підкорення і поневолення інших народів. Для Ш. характерні войовнича проповідь національної винятковості, поширення національного чванства, національного егоїзму, панівної зверхності однієї нації над іншими. Терміном Ш. називають прояви національного екстремізму.

Довідкове видання

СЛОВНИК ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

для студентів усіх спеціальностей та форм навчання

Укладачі: КВАША Олександр Павлович,
 СТЕШЕНКО Наталія Леонідівна.

За авторською редакцією

Корегування і комп'ютерне верстання І. І. Дьякова

32/2023. Формат 60 x 84/16. Ум. друк. арк. 1,86.
Обл.-вид. арк. 1,75. Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна, 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1633 від 24.12.2003